

IJELE: AKAMGBA CHERE YA DỊ KA MMỌNWỤ NA ỌRỤ NKA NDỊ IGBO**Charles Azubuike Nneke, PhD**

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Eshia

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

E-mail: ezeazubuike004@gmail.com

ca.nneke@unizik.edu.ng

Phone: 08030815650, 07019496083

Ụmị Edemede

Ijele dị ka mmọnwụ na ọrụna pụtara ihe nke ukwu na ndụ ndị Igbo. Ọ bụ etu ahụ ka o si nwe ọtụtụ akamgba chere ya n'ihu na ọ bụ ka onye ha ka isi na-awa ya ha. E si n'edemede nchọcha a wee lebaa anya n'akamgba chere mmọnwụ Ijele, bụ ndị na-eme ka ọ daa ada. Ha guyere: ikuku, ozizo mmiri, na anwansi dị ka ikọ nsị na ife ajụ. N'aka nke ọzọ usoro obibi ndụ ọgbara ọhụụ dị ka ekpemekpe, agumakwukwọ na ọrụ Bekee nke enyeghi ụmụ Igbo nwere mmasị n'etim mmọnwụ ohere. Ebumnuche e ji bagide edemede a bụ ka e si na ya wee leghachi anya azụ n'ihe mere n'ọrụna na mmọnwụ bụ Ijele n'ebe o metutara ọnođụ ya na ndụ ndị Igbo. Ọ bụ n'ihu nke a ka o ji dị mkpa na e lebara anya n'odachi ndị a ma choputa ụzọ ọgbara ọhụụ a ga-esi wee gbochie ha. N'otu aka ahụ e si n'edemede a wee na-enye akamgba ndị a chere Ijele ọnođụ kwesiri ya n'etiti edemede ndị ọzọ e derela maka mmọnwụ Ijele iji bawaye agumagu banyere ya. N'uzọ puru iche ka e si n'edemede a ziputara ọhaneze akamgba ndị ahụ chere ya. E mere nchọcha a n'agumagu ọdinala ma buru n'isiokwu e si na ya eziputa akamgba chere ọrụna na mmọnwụ bụ Ijele. Ọ bụ site n'ihe a huru anya, ajuju ọnu, ọbakwukwọ na intaneti ka e si weta ihe e dere n'edemede a. Atutu e ji wee tuchaa edemede nchọcha a bụ atutu mkpoghaobi nke na-ahụ ọrụna ọbụla dị ka onyinyo na ọdịmara zuru mba ọnu. A tuchara ụsị dị iche iche e nwetara site n'ihe a huru, ajuju ọnu, ọbakwukwọ na intaneti weta. Nke e si na ha wee choputa na e nwere otutu ihe mkpobiukwu na-agba mgbā megide usoro obibi ndụ ndị Igbo n'ebe o metutara ọrụna na mmọnwụ Ijele. Edemede a ga-abara onye ọbụla na ọhaneze uru, ọ kachasi n'ebe ọ gbasara inwe mmasị na mmọnwụ ijele na ọrụna ya.

Ndubata

Ọ bụ ka onye ha ka isi na-awa ya ha. Ufodu oge ezigbo ihe na-enwe akwamaka na mkpobiukwu na ya. Ọgbatauhie ndị a a na-ahụ na ndụ na-eme ka ezigbo ihe ahụ ghara iputa ihe. Ihe e ji atunyere ọnođụ a bụ agha onye e gburu e buruka dị n'etiti ihe na ọchichi. Ihe ndị ahụ buuru ọrụna na ijele ọgbatauhie dị uzọ abuo. Ha dị n'udị a na-ahụ anya na nke a naghị ahụ anya. Udị akamgba abuo a na-esi n'aka mmuo na mmadu ndi nwere ike ime ka e nwe mgbāwe n'ihu igwe n'udị ikuku na mmiri ozuzo nke ga-eme ka ijele daa ada na site na mmepe anya n'udị ya dị iche iche dị ka ekpemekpe ọgbara ọhụụ, agumakwukwọ, ọrụ Bekee dgz. Nke ọbụla n'ime ndị a na-eme ka mmuo ndi mmadu daa mba. Ihe di ka agumakwukwo

na ọrụ Bekee anaghị enye ha ohere ime ihe banyere ọrụna na Ijele. Ọ bụ ajoy ọnođụ a mere na ọrụna na Ijele si n'Omabala wee gbasaa n'ala Igbo, nke na-arụ ọrụ puru iche na mmekọrịta mmadụ na ibe ya na-alazị ala n'ala Igbo taa.

Akamgba chere ọrụna na Ijele nke di okpu na ndu ndi Igbo enwetabeghi ohere edemede nchọcha kwesiri ya. Ọ bụ nke a mere na a bagidere edemede a ka e wee si na ya mepee anya umu mmadu, okachasi umu afo Igbo banyere akamgba ndi ahụ. Maka na o na-eme ka oke ugwu na nsopuru na-akwanyere ya n'oge gboo laa n'ala Igbo. N'ihini nke a ka o ji dimkpa na e dere edemede nchọcha banyere akamgba a chere ọrụna na Ijele ka o haneze wee matakwa ya, ma si n'uzo di etu a kpalite mmuo ndi ga-agba mbo ihu na ọrụna na mmnwu nogidesiri ike n'ala Igbo.

Edemede nchọcha a ga-abara o haneze uru. Ndi o ga-abara uru n'uzo puru iche bu umu akwukwo, n'ihini na o ga-eme ka ha bawanye na mmuta. Edemede a ga-abara ndi nkuzi na ngalaba na-amu ọrụna odinala di iche iche na ijele uru, n'ihini na o ga-eme ka anya ha mepee n'ihe banyere ọrụna na ijele na akamgba chere ya. Nke a ga-eme ka ha nwe mmasi na ya ma gaa n'ihu kuziere ya umuakwukwo ha. Ndiozo edemede a ga-abara uru bu ndi na-edede edemede nchọcha n'ọrụna na Ijele, maka na o ga-aburu ha ebe mgbakwasị ukwu n'edemede nchọcha ha.

Atutu Nchọcha

Atutu a gbadoro ukwu na ya mee nchọcha bu atutu mkpoghaobi. Ọ bụ Carl Jung, nwa afo Swiss biri ndu ya n'agbata afo 1875-1961 mere ka atutu a puta ihe. Atutu a bu nke isiokwu ya bu ichoputa ihe ndi ahụ di n'ọrụna ma o bu odinala nke nwere otu udi, na otu echiche nyere onye obula. Mkpoghaobi di ka aha ya si di, na-akpoghachi echiche ndi mmadu n'ihe ndi ahụ nyere mmadu niile otu nghota na nkwenye mgbe obula a huru ha n'udi ọrụna, onyinyo na odimara. Kennedy na Gioia (2007:1520) ziputara otu echiche a mgbe ha si na mmadu niile nwere ihe ha nwere otu nkwenye na ya. Ha mere ka a mata na ihe ndi ahụ na-eziputa onwe ha n'udi odimara, agwa, onodu maobu onyinyo ndi o haneze hutara di ka ihe nwere otu mputara. Mmwu, etimmwu na nkwenye na mmuo na-egosi nkwenye ndi Igbo na mmekorita ndi no ndu na ndi nwuru anwu. Etimmwu bu otu n'ime ihe ufodu mmadu ji ebi ndu, di ka nkwenye na odinala ha si di. Dobie (2012:62) si na mkpoghaobi na-eleba anya n'ihe banyere onyinyo na-aputa n'odinala mba obula, ma buru nke a na-emeso otu udi omume n'oge niile na n'ebe niile. A horo atutu mkpoghaobi di ka atutu e ji wee tuchaa edemede a n'ihini na mmnwu na ọrụna bu di ka onyinyo na odimara nwere otu mputara nye ufodu odinala mba uwa bu nke atutu a ziputara ebumnuche ha n'isiokwu nchọcha a.

Oruna

Oruna bu okwu na echiche na-eziputa nka, nke bu mmadu imeputa ihe, iruputa ihe, imeghari ihe, ma o bu ihazighari ihe etu ihe ahụ si wee ziputa onwe ya n'anya ime echiche omenka ahụ. E nwere ọrụna n'udi ya di iche iche. Ufodu ọrụna na-ama mma ma a na-ele ha anya, ebe ndi ozo abughi site mma ha mara mere ha ọrụna, kama site n'ihe e ji ha eme na uru ha baara ndi nwe ha. Ka o sila di otu echiche na-abata ufodu mmadu n'obi banyere

orunka bu “mma”, nke si n’echiche ime ma o bu ihazi ihe n’uzo mara mma. Otutu odee e deela echiche banyere okwu a bu orunka. Otu onye n’ime ha bu Aristotle (330 BC) kowara na orunka bu nnomi n’uzo di iche iche. O gara n’ihu kwuo na egwu si na nnomi uda na utu. Mana egwu na-enomi naani uda, ebe abu na-enomi asusu. O bu uzo e si eme ma na-egosiputa mmasi n’ihe di ka o si di, maobu ihe o na-anochite anya ya. O bu uzo e si akowa maobu ekwuputa mmuo mmadu maobu echiche ya. N’uche Aniakor (2002:300), orunka bu ihe obula mmadu ruru mara mma nke na-akpalite mmuo mmadu. O na-eme ka onye huru ya nwe echiche ga-anu ogologo oge banyere ihe ahụ, o kachasi echiche amamiihe. O gara n’ihu kwuo na orunka nwere ike buru ihe a turu atu di ka isi mmnwu, onyinyo ndi ichie, ihe e kere eke maobu ihe aka mere, ihe a kpuru akpu maobu ihe e sere ese. O bu ihe ndi a ka ndi Igbo na-akpo ihe nkiri n’ihi na ha na-enye onu mgbe a na-ele ha anya.

O bu echiche di etu a ka Ani (2011:26) ziputara oge o si na mma bu okwu na-eziputa ihe nka. Orunka bu nke si n’ekereuche mmadu ma buru nke mara mma. O kwukwara na orunka bidoro mgbe ndu mmadu bidoro. O kwuru na orunka mbu a huru n’uwa, bu okpokoro ejule a choputara n’ime oga di na Sautu Africa n’afu 1705. Odee a gara n’ihu kwuo na ihe kachasi puta ihe n’orunka di ka ihe mmadu meputara bu na o nwere ikike igosiputa ihe di n’ekereuche onye orunka ahu. Tolstoy (2015) n’aka nke ya ziputara echiche na-ekwu na orunka bu isi n’uzo di omimi gwa otu onye maobu ndi mmadu okwu. O bu ihe di iche iche mmadu meputara nke gunyere iruputa ma o bu imeputa orunka, inyocha orunka, omumu akukoala banyere orunka na ime ka nkamma di n’orunka putawanye ihe.

Orunka metutara mmuta onye orunka nwere maobu nka o nwere n’usoro mmeputa orunka ya. Aniakor (1982) mere ka nke a puta ihe oge o si na ndi Igbo weere orunka ka nnukwu ihe site n’etu ha si ahu mma orunka mara. O bu echiche di etu a ka Aniakor (2002:300) ziputara mgbe o kwuru na orunka ndi Igbo gbadoro ukwu na nsirihundu ha na mmekorita mmadu na ibe ya. O mere ka a mata na o bu mmuo bu “Ala” ka onyinye nka si wee puta, iji ziputa n’uju mmekorita mmadu na ibe ya na n’usoro agamniha. Ndi Igbo debere orunka, onye orunka na ihe banyere orunka n’okwa di elu. O bu nke a mere na otutu obodo n’ala Igbo bu ndi e ji orunka mara.

Orunka bu ebe ngosiputa usoro obibi ndu, n’ihi na o na-arugara usoro obibi ndu nke ndi nwe ya aka. Okodo (2003:51) mere ka a mata nke a oge o si na ndi Najirija nwere otutu orunka nke si n’usoro obibi ndu ndi bi na mpaghara ahu. Danto (2003) n’aka nke ozo ziputara na onodu orunka di ka oruka si n’echiche odinala onye orunka nwe ya nyere ya, kari etu e si ele anya na o di maka na odinala so n’ihe e ji akowa orunka. O bu otu echiche ahu ka Olaniyan na Quayson (2007:593) ji kwuo na ‘orunka na-enye nghota banyere ihe mejuputara uwa na amumamu usoro obibi ndu na mmekorita mmadu na ibe ya.’ Omenchocha kwenyere n’echiche ndi odee a banyere orunka, n’ihi na o bu ihe onye orunka ruru mara mma, nke si n’echiche ya wee puta n’udi di iche iche na-enye nghota di iche iche.

Wollheim (1968) mere ka a mata na e nwere uzo ato e si achoputa na orunka mara mma site n’etu o si eziputa ndu n’ozuzuoke. A kporo ya ‘realist’ n’asusu Bekee. N’ebe a o ziputara na mma orunka n’udi ya di iche iche si n’ihe a huru anya n’ime ya. Nke ozo bu ebumnobi orunka a kporo ‘objectivist’ n’asusu Bekee. N’ebe a o kowara na mma orunka dabeere n’uru

ma o bu oru o na-arụ. Echiche a gbadoro ukwu n'uru o na-abara ohanze n'uju, nke putara ihe n'etu ha si wee were orunka ahụ. Nke ato n'usoro e si achoputa mma orunka bu site n'ihe ndi ji kporo ihe a kporo 'relativist' n'asusu Bekee. Echiche a na-eziputa na e nwere usoro di iche iche ndi mmadu si eme ihe, n'ihu na e nwere usoro puru iche ndi mmadu si ele orunka na oru o na-arụ anya n'ime senchuri iri na itoolu na n'ime ngwucha senchuri iri abuo.

Onye orunka na-aruputaara ohanze ihe ohu site n'echiche nka na anya ime uche ya. Mgbe ufodu ihe ahụ agaghị enwe nghota odinala obodo a ruru ya ma na mma orunka mara na-eme ka ndi mmadu nabata ya. O bu otu echiche ahụ ka Ekwealor (2010:185) ziputara oge o si na ndi Igbo bu ndi e ji orunka di iche iche mara. O mere ka nke a puta ihe oge o kwuru na ihe okpu di iche iche e gwuputara n'Igboukwu na-egosi na orunka abughi ihe malitere n'ala Igbo taa. Heidegger (2001) n'aka nke ya kwuru na orunka bu usoro ndi obodo si emeputa ihe n'udi nke ha maka nkowa onwe ha. O bu otu echiche ahụ ka Iloegbunam (2015) mechaputara ihe oge o si na orunka bu mmadu ime ihe ka o maa mma. O nwere ike ime ihe joro njo ka o maa mma, maobu ime ihe mara mma ka o maa mma karja. O gara n'ihu kwuo na orunka di ka ihe mmuo n'ihu na o bu etu mmuo si egosi dibia ahija n'ohia, ka ihe a naghi ahụ anya si abia n'uche onye orunka, o wee rputa ya n'oru nka ya.

Dickie (2015) ziputara otu echiche a site n'isi na orunka bu etu onye maobu ndi tosiri etosi si eme ihe n'onodu ewumewu, mmekorita mmadu na ibe ya, a na-akpo "uwa nka." O bu echiche a ka Einstein (2015) mere ka o puta ihe mgbe o si na n'otutu obodo, orunka na-eziputa ntoaja di n'ufodu emume di ka n'igba egwu iji ziputa odimara ha ma o bu iji choo ha mma. Okunna (2010:83) kowara na o bu orunka ka e ji ama atu onye orunka n'etiti ndi Igbo, n'ihu na orunka bu ihe ndi mmadu na-anabata di ka ihe itunanya, site n'etu onye orunka ruru ya si wee choo ya mma.

Asigbo (2013:11) mere ka a mata na orunka na-akuziri anyi etu a ga-esi gbazie nka na uzu n'uzo ga-aka mma kama ime ka anyi buru ohu nyere ha. Otu echiche a putara ihe n'okwu Einstein (2015) bu onye si na orunka na-enye aka kowaa ihe n'uzo okwu onu maobu ederede enweghi ike ikowa ya, ma na-egosi onwe ya n'udidi ya n'odimara nke na-eme ka nghota ya di mfe. Odee a ziputakwara na orunka na-enye aka na mkparita uka n'ihu na o bu nke a ruru ka o nwee mmetuta nye mmadu, nke a putara ihe n'orunka e sere ese nke na-agbazi etu okporo uzo di na mpaghara si di. O gara n'ihu kowaa na mkpebi uru orunka bara si n'etu orunka ahụ na onye huru ya si enwe mmekorita ihu na ihu nke ga-eme ka orunka ahụ bawanye ogugu isi onye ahụ. Ihe mbu orunka ga-eme na ndu onye ha abuo nwere mmekorita bu ikpalite mmuo na echiche ya nke bu uzo o ga-esi bara ya uru.

Otutu oge orunka na-akpalite mmuo na echiche mmadu, na-eme ka mmuo ya, nkwenye ya, ma o bu nsirihundu ya na-eziputa odinala ndi nwe ya. Orunka nwere ike ikowa onwe ya site n'ihe e ji maka ya meputa ya maobu na-akowa onwe ya site n'onyinyo ma o bu ihe ozo. O gara n'ihu kwuo na ihe di iche na nka, na orunka bu naani etu ndi mmadu si nabata ha na ndu ha. O bu nke a mere e ji aru orunka ka o buru ihe e ji eziputa echiche, amuma ndorondoro, ihe nke mmuo, ma o bu nsirihundu, ka e wee si na ya na-eziputa nkamma. Roberts (1974) ziputara echiche a oge o kwuru na orunka na-eme ka mmadu na-enwe

mkpalite nke mmuò n'akparamagwa ya, maka na orunka nwere ike iziputa mma maobu ezi omume. Orunka nwere ike ibu uzò e si ele anya n'onodu mmadu.

Achebe (2012:56) ziputara na orunka kwesiri nchekwaba oge o si, "O di mkpa ime ka orunka na-adi ndu site n'iweghachi ya azu na ndu ka ha abuo wee nwe mkparitauka." Nkwenye ndi mmadu na-enwe n'ebe orunka di si n'etu ha si anabata ya n'etiti orunka ndi ozò. Iwoba (2015) si na o bu ijele kasi n'orunka niile a ruru n'ala Igbo. O mere ka a mata na sisi, anuohia, onyocha, na ihe orunka niile di n'awuru ijele na-egosi na o zuru oke n'usoro obibi ndu ndi Igbo.

Ihe obula bu orunka nwere nkamma nke onye orunka si na ya egosiputa. Mma orunka mara putara ihe na nkwenye ndi nwe ya, n'ihu na o nwere ihe omimi puru iche na ndu ha orunka ahụ na-anochite anya ya. E lee awuru ijele anya nke oma, e nwere ike ikwu na onye orunka izizi ruru ya aghaghi inwe echiche banyere ulò na-eme ngaghari mgbe o na-arụ ya. Iloegbunam (2014) ziputara echiche a mgbe o si na orunka bu ihe onye orunka rupertara site n'ekere uche ya nke na-adi n'udi akpuruakpu, apiriapi, aturuatu, ekereke, akwuruakwu nakwa edereede di iche iche. Asigbo (2012:7) mere ka echiche a puta ihe mgbe o si na orunka na-aruga aka, ma o bu na-anochite anya ihe a naghị ahụ anya, n'ihu na o bu mmeputa ihe a naghị ahụ anya nke si n'uche onye orunka wee puta. Odee a gara n'ihu kwuo na ndi mmadu na-elegara orunka anya ka ihe mara mma nke na-echetara ha otutu ihe a na-ahụ anya ma nke a naghị ahụ anya. O si na orunka bu uzò ndi mmadu si elegara ndu anya, mere na onye orunka na-enwe ugwu, na nsopuru n'etiti ndi mmadu.

Ijele

Ijele bu otu n'ime mmnwu e nwere n'ala Igbo. O na-ebu ibu nke na ihe a ga-eji tunyere ya bu ulò ata. O bu ya kacha mmnwu ndi Igbo niile n'ibu. Akuku ahụ ya juputara n'otutu orunka di iche iche na-eziputa nkwenye na nsirihundu odinala ndi Igbo. Orunka ndi ahụ di iche iche di n'ijele bu awuru ijele mere na o mara mma n'uzò puru iche n'etiti mmnwu ndi ozò di n'ala Igbo. Otutu ndi mmadu na ndi odee ekwuola ma deputa echiche ha banyere ijele. Otu onye n'ime ha bu Iloegbunam (2015) onye ziputara ntala mkpuruokwu bu ijele oge o si, "Ijele bu okwu na-eziputa inwe ume maobu ike. O na-egosiputa na awuru ijele na-adi arò, site na akarangwa e ji wee ruo ya n'oge gboo." Echiche a putara ihe n'okwu bu "Jee lelee ma ogiriga o waala gi." Okwu a bu okwu a na-agwa ijele. O bu mkpobiri okwu a bu 'Jee lelee ma ogiriga o waala gi', ma o bu 'Jee lelee ma ike ibu ibu o di gi' ka a na-akpo "Ijele". O gara n'ihu kwuo na ijele mara mma nke ukwu n'ihu na o nweghi ihe adighi n'elu ya. O di ka akwukwo e dere usoro obibi ndu ndi Igbo n'ihu na otutu ihe odinala ndi Igbo di n'elu ya. Ijele na-enwe ugwu n'ihu na otutu ihe e ji mara ndi Igbo di n'elu ya. O bu nke a mere ndi Igbo na-ekwu n'okwu ma na-agu n'egwu na mmnwu ozò agaghị aka ijele.

Edozie (2015) kowara na ijele kacha mmnwu niile di n'ala Igbo, n'ihu na enyi mmnwu mere ka o ka ijele buo ibu mana o nwere ukwu anò. O si na o bu naani Ijele bu mmnwu nwere ukwu abuo buru ibu ma dikwa arò, maka na mmnwu niile di n'ala Igbo no n'isi Ijele. O bu otu echiche a ka Aniakor (2002:327) ziputara mgbe o si na o bu ijele kacha mmnwu niile di n'ala Igbo. O gara n'ihu kwuo na o bu ya na-edu mmnwu ndi ozò n'ihu na o bu eze mmnwu. O si na ijele na-egosi idi n'otu ihe e kere eke n'ụwa a. Ihe nke a

putara bu na otutu ihe e kere eke di n'isi ijele. Akwa di oke onu di n'akuku ndida ya nke na-ejuputa n'esereese na apiriapi a na-ahu n'ahu ulo na nonuuzo iji choo ya mma. O gara n'ihu kwuo na ijele bu nnukwu orunka na-egosiputa uwa mmadu no n'ime ya na ihe a na-eme n'obodo. O kwukwaziri na ijele na-egosiputa uwa umu mmuo site na mmonwu ndi Igbo di iche iche na-eme ka ntoaja na ebube ijele puta ihe. Odee a si na udi anuhia di iche iche di n'elu ijele di ka eke na agu na-eziputakwa uwa anumanu. Ihe nke a putara bu na a chikobara usoro obibi ndu ndi Igbo n'ijele di ka otu orunka na-eweta mmekorita mmadu na ibe ya nakwa udo nke echiche.

Amankolor (2002:404) si na ijele bu mmonwu mara nnukwu mma ma nwe ugwu mere na o na-eri obodo nnukwu ego iji ruo ya. O si na o buru nnukwu ibu ma na-agba egwu ogugu, egwu ogbugba. O bu echiche banyere nzoukwu egwu ya a, mere na ndi nkiri na-eche ebe o si wee bia.

Nnekwe (2015) ziputara na ijele bu mmonwu buru ibu, maa mma nke ukwu n'udi gbara mmadu ghari, maka na o bughi ihe otu onye nkiri huru n'elu ijele ka ibe ya huru n'ih na ihe no n'elu ya hiri nne. O si na o bu nke a mere ndi Igbo ji asi na 'nkiri ijele jiri chi.' Nke a putara na mmonwu a bu nnukwu ihe nkiri, nke na ndi mmadu ga na-ekiri ya malite n'ututu ruo n'abali. Udealor (2015) kowaputara na o bu ijele kacha mmonwu di n'ala Afrika buo ibu ma buru onyinye puru iche si n'ala Igbo n'ime Naijiria. O gara n'ihu, kwuo na ndi obodo di iche iche na Steeti Anambara nke di na ndida-owuwa anyanwu ala Naijiria, na-eduputa mmonwu ijele na mmemme ufodu di ka akwamozu, erimji na emume e ji akpoku mmuo omumu na uba. Ihe omimi banyere etu ijele si buo ibu, mere na e nwere otutu ihe na-eme na ndu e gosiputara n'elu ijele.

N'otu aka ahụ ka Nwachukwu (2003:166) ziputara otu echiche ahụ mgbe o si na otutu mmadu na-ekwu na ijele kacha mmonwu ndi Igbo ndi ozo. Na o na-adi ka ulo ma na-anochite anya ihe niile ndi Igbo maara na ihe ha kwesiri ima di ka agburu. Obasi (2010:9) si na ijele mara mma nke ukwu ma nwee ugwu maka na o bu naani n'afu iri abuo na ise maobu n'afu iri ise ka o ji aputa. Nkwa a odee a nyere ebe a abughi eziokwu n'ih na e nwere ufodu mmemme mmonwu Ijele ji agba n'ufodu obodo. N'aka nke ozo, o buru na o bu etu a ka e si eziputa ya n'obodo ya o bughi etu a ka e si eziputa ya n'obodo ndi ozo n'ala Igbo. Nweke (2015) si na ijele na-eziputa idi kwu, ibu eze nakwa ogaranya. O si na ogbe niile di n'Ayamelum na-eduputa ijele oge niile. Ya bu na ogbe obula nwere nke ha. Ebube ijele si na nkwenye ndi Igbo na mmonwu bu ndi nnochite anya ndiichie. Mmonwu niile na-enwe ebube n'ala Igbo, mere e ji ekwu na o nwere ihe mmonwu na-eme e ji agbara mmonwu oso. Ihe ahụ e ji agbara mmonwu oso bu ebube ma o bu ibobo, na-arụ oru puru iche na ijele. Edozie (2015) n'aka nke ya si na ijele bu mmonwu oha obodo nwe, nke mere na otu onye enweghi ike igba ya maka na o na-eri nnukwu ego nke otu onye agaghi enwetali. O bu ndi obodo na-akwado ijele, mere na ihe niile banyere ijele ahụ bu ndi obodo na-eme nkwa ya. O gara n'ihu kwuo na ijele na-agba ubochi abuo, na o gbaara ndi obodo n'ubochi mbu, n'ubochi nke abuo gbaara umada.

Ijele bu mmonwu nwere nnukwu ibobo maobu ebube, mere na ya na mmonwu ozo anaghi agbakota n'ama otu oge. O bu n'ibobo mmonwu ka ugwu na nsopuru a na-enye ya di.

Echiche a putara ihe n'Asigbo (2012:7) mgbe o si, 'O bu ibobo na-eme orunka bu awuru e ji akwa kwaa ka o buru mmuo. O bu ibobo a na-eme ka mmonwu nozuo ebe niile ma nwe ike nke mmuo.' Nwakaeze (2015) si na n'oge gboo mgbe ihe banyere ijele nwere ugwu, o na-agba n'ama ebe niile edere jii akwukwo osisi niile akwuru otu ebe. Nduputa ijele na-abu nnukwu emume ndi mmadu ji enwe obi utu, maka na e nwere ihe ngosi di iche iche a na-eme na ya, di ka egwu umuokorobia na umuagboghobia. O bu n'oge okochi ka ijele ji agba iji mee mmemme omumu na nke uba ihe akuku ubi.

Edozie (2015) si na o bu ugboro ato ka ijele na-agba n'ogbo ma o bu n'ama, na o gbaa nke mbu o baa n'oda, o gbaa nke abuo bakwa n'oda, wee gbaa nke ato. Ihe nke a putara bu na ihe di mma gbasara ijele bu na mmuo no n'awuru no n'etiti idi nko na iju oyi. O bu n'onodu a ka ijele ji eziputa na o bu eze mmonwu niile n'ala Igbo site nzokwu egwu ya na-ejuputa na nganga, ugwu na ebube mgbe o no n'ogbo.

E nwere oge na onodu ijele ji agba n'ogbo. O bu ijele na-agba naani ya n'ogbo ma buru mmonwu ikpezu na-agba n'ama. O si na ijele na-agba n'akwamozu ndi eze. O nwekwara ike igba n'akwamozu nwoke a ma aha ya; maobu nwaanyi ma mmonwu, ya na akwamozu onye obula di n'otu ijele n'ala Igbo.

Ka o siladi, echiche ndi mmadu na ndi odee ziputara banyere orunka, na mmonwu Ijele dichacha mma n'udi ha, mana o nweghi nke obula n'ime ha a ga-eji nochite anya edemede nchocha a. N'ih na o dighi nke obula n'ime ha ziputara ihe banyere akamgba chere orunka na ijele na ndu ndi Igbo. O bu nke a mere o ji di mkpa na omenchocha bagidere edemede a, wee na-ariu ka e nye ya ohere n'etiti edemede nchocha ndi ozu maka na o ga-eme ka mmuta banyere akamgba, orunka na mmonwu ijele bawanye.

Akamgba Chere Ijele

Orunka na mmonwu bu ijele nwere otutu akamgba chere ya. O di nnukwu mkpa ino n'ebe a lebaa anya n'otutu akamgba ndi ahụ chere orunka na ijele iji mee ka o doo onye obula anya. N'otu aka ahụ a ga-esi n'uzo di etu a mee ka a mata mkpa o di na umu Igbo gbasiri mbu ike ka orunka na ijele ghara ilaa n'ala Igbo kpamkpam. N'ih na aka mgba ahụ chere ya maka na nke a ga-abu mmadu iji ujo daara enwe n'elu. Ndi Igbo dewere mmonwu Ijele na orunka ya n'okwa di elu na ndu ha, o bu nke a mere na akamgba chere ya adighi obere, maka na o bu ka onye ha ka isi na-awa ya ha. Akamgba a chere ijele ugbo a na-eziputa agha ahụ di n'etiti ihe na ochichiri n'ezie. O bu nke a ka o ji di mkpa na a gbara mbu ihu na ihe obula akpagbughi odinala nduputa ijele iji mee ka o ghara isi n'uzo di etu a laa n'ala Igbo. O burugodu na o nwere ebe nduputa ijele si eri mperi na ndu ndi Igbo n'oge gboo, ugbo a bu oge o kwesiri ka a gbazie ya, kama ihapu ya ka mkpobiukwu ahụ nochiri ya ihu napu ndi Igbo onyinye odinala ha ahụ bu ijele. Akamgba ndi ahụ chere ijele di ka mmonwu na orunka gunyere:

Nkwatu Ijele

Otu n'ime akamgba chere ijele site na mmalite ya n'ala Igbo bu ida ada. Ijele ida ada na-aburu ndi obodo nwe ya nnukwu oghom. O bu nke a mere na oha obodo na-agba mbu di iche iche ihu na o daghi ada n'ama. Ndi obodo na-eti mmonwu ijele maara na o daa ada, o buru ihe ihere na ihe akomonu diiri ha. O bu echiche banyere ida ada ijele a mere na a na-

eme emume oḍinala nke na-eziputa nṭoaja dị iche iche iji medaa mmuṅ na mmadu obi ka ijele wee gbaa n'udo. E nwere otutu uto ndi ajo mmadu na ajo mmuṅ si agba mbṅ ka ijele daa ada, maṅbu metere ndi obodo ya ihe ihere. O bukwazi etu ahụ ka ada ijele na-ada si di iche iche. Ndi ajo mmadu na ajo mmuṅ na-eji ajo obi ha maṅbu ajo echiche ha na-eme ka ikuku, mmiri ozuzo, aju, nsi na amosu wee kwatuo ijele mgbe o na-acho iputa n'oda maṅbu mgbe o na-agba n'obom. Ikuku, mmiri ozuzo, aju, nsi na amosu enweghi mgbe ya na mmṅnwu ijele di na mma ma o na-agba, n'ih na nke obula n'ime ha nwere ike ikwatu ya. Iloegbunam (2015) mere ka echiche a puta ihe mgbe o si na ihe nwere ike ime ka Ijele daa ada gunyere na o nwere ike o buru na ijele ekweghi ike ibu onwe ya, ikuku, akomnsi ndi dibia na anwansi ndi amosu na-akwatu ijele. Mgbe obula otu n'ime ihe ndi a mere ijele o n-abu nnukwu ihe mkpobiukwu n'ih na o nwere ike ida.

Ekpemekpe Kristi

Ekpemekpe Kristi bu otu n'ime mmepe anya si n'aka ndi ocha wee bia, bukwa akamgba chere orunka na ijele. Ekpemekpe Kristi na nkuzi ha mere ka otutu mmadu n'ala Igbo na-ahụ ihe banyere orunka na ijele di ka ihe onye na-amaghi Chukwu na-eme. Nwadiwe (2008:169) mere ka echiche a puta ihe oge o kwuru na ndi otu ekpemekpe Kristi na Islam si na mmepe anya wee bia cheere ejije oḍinala ndi Afrika nnukwu aka mgba. Nkuzi di etu a na-akutu mmuṅ uḍudu ndi Igbo gbasara oḍinala ndu ha nke nkwenye ekpemekpe ndi a na-ahuta di ka ihe ojoo. O bu otu echiche a ka Nwachukwu (2003:167) ziputara oge o kwuru na mmṅnwu esila n'ih banyere ekpemekpe o si na ya wee bia ma buru nke na-enye ya ugwu otutu ogbo gara aga puo, nke a mere na ndi Afrika ogbara ohu na-ahụ mmṅnwu ka ihe aghughu.

Ogonna (2008:465) n'aka nke ya ziputara nke a n'ime aririya ya mgbe o kwuru na o bu ihe jogburu onwe ya na ekpemekpe ndi otu Kristi na-eleda mmṅnwu anya nke na taa, a na-ahụ mmṅnwu ka amuma e ji emebi ihe n'eleghi anya n'oru oma o na-aru n'ala Igbo. N'otu aka ahụ Awugosi (2009:14) mere ka a mata na otutu omenala a na-eme n'ala Igbo ka obibia ndi ocha na ekpemekpe ndi otu Krisiti mekpara ahụ. Nwaozuzu (2015:29) gosiputara ajo onodu a mgbe o si na oge anyi no na ya ugbu a bu oge 'Preezi de Loodu!' Oge ihe niile e ji mara ndi Igbo bu njo. O gara n'ihu kwuo na ihe a na-ahụ ka njo gunyere mmṅnwu, iwa ji, iru mmgbede, igba mkpe, izu ahia nwa na echichi di iche iche. N'onodu di etu o nweghi onye ga-eji obi siri ike na-abagide ihe banyere ijele maṅbu were onu na-egosiputa nka na orunka di n'iru awuru ya. Ndi mmadu n'oge ugbu a na-ahuzi ihe banyere ijele di ka ita ahuhu, nke si na nghota umu Igbo ogbara ohu na-eziputa na e jighi ahuhu anya isi.

Agumakwukwo

Agumakwukwo bu otu n'ime mgbanwe n'usoro obibi ndu si n'aka ndi ocha wee bia. O bu nnukwu amuma mmepe anya nke mere ka ndi Igbo nwee nsirihundu ohu. Agumakwukwo na-eme ka mmadu puo n'egwu ma buru amuma e si eme ka ihe niile miri emi gbaa n'anwu site na mmuta maka odimma mmadu n'ua gbaa gburugburu. O bu echiche a ka Nwadiwe (2008:168) ji si na o jogburu onwe ya na otutu emume oḍinala n'afrika na-ama afo n'ala. Agumakwukwo mere ka otutu mmadu kwesiri ino n'obodo na-achikoba egwu ijele norochaa n'uloakwukwo di iche iche na-achụ nta mmuta na amamihe. Ufford (2002:148) mere ka

echiche a pụta ihe mgbe ọ sị na usoro obibi ndụ ndị ọcha ebiela ọtụtụ ihe dị mkpa banyere igba egwu nke na-arụ ọrụ na ndụ ndị mmadụ na omenala ha aka ọjọọ. Ọ gara n'ihu kwuo na ọ bụ nke a mere na nchekwaba ihe ọdinala ndị a enweghị isi na ndụ ha. Ihe ndị a bụrụ ọrụna na ijele ọdachi.

Ọ bụ otu echiche a ka Osofisan (1997:5) ziputara oge o kwuru na e nyebeghi ejije mba Afrịka ohere, o wee bụrụ ihe jọgburu onwe ya na njo na ọtụtụ n'ime anyị amaghị ihe banyere ejije ọdinala anyị. N'otu aka ahụ o mere ka ndị mmadụ na-ahụta mmọnwụ dī ka ihe e ji emegharị ogbodu na ụmụnwanyị anya iji napụ ha ikike dīrī ha n'obodo. Onọdụ dī etu a mere na mmọnwụ niile enweghikwa ugwu na nsọpuru n'ebe ọtụtụ mmadụ nọ n'ala Igbo. Okodo (2003:92) n'aka nke ya mere ka echiche ya banyere ajọ onọdụ a pụta ihe mgbe ọ sị na ndị omenala ha na-achọ ka ọ nwuo ga-agba mbọ ka ha tutee ya. Agumakwukwo anaghị enye ndị Igbo ohere ibi ndụ n'usoro ọdinala ha, nke ọ na-enye ha ohere ihazi ijele ga-eme ka ndị ọrụna sị na ya kpata ihe ha na-eri maọbụ gbaa aka ahia.

Ọrụ Bekee

Ọrụ Bekee bụ otu ihe mmepe anya wetara. Ọ bụkwa otu n'ime ihe akamgba chere ọrụna na ijele. Ọtụtụ ụmụafọ Igbo bagidere ọrụ Bekee dī ka ụzọ e si achụ nta akunaaba n'ala Igbo. Ọ bụ ndị Bekee wetara ya. Ọ bụ ajọ onọdụ ahụ ka Amankulor (2002: 409) ji kwaa ariri oge ọ sị na mmekorita anyị na ndị Bekee butere nnukwu nsogbu dī egwu n'uto na ahụ ike ọrụna. Ọrụ Bekee anaghị enye ndị na-arụ ya ohere ime ihe dīrī ha n'onwe ha, ma ya fọdüzie ohere ha ga-eji chikọba egwu ijele. N'uzọ dī etu a ndị nwere mmasi n'ọrụna na ijele enwekwaghi ohere ha ga-eji mee nke a. Usoro obibi ndụ ndị Igbo na-enye ha ohere iru ọrụ ugbo ha, mmalite owuwe ihe ubi ha, ma nyekwa ha ohere ime ihe ga-eme ka ndụ na-atọ uto dī ka imụ egwu, iti mmọnwụ na ọrụ nka ndị ọzọ adikwaghi. Ihe ndị a niile bụ akamgba chere ọrụna na ijele.

Nleghara Anya n'Ejimara Ndị

Akamgba ọzọ chere ọrụna na ijele bụ nleghara anya ụmụafọ Igbo leghaara ejimara ha nke ọrụna na ijele bụ otu n'ime ha anya. Ọbibia ndị ọcha na usoro obibi ndụ ha wetara mgbanwe n'uzọ puru iche na ndụ ndị Igbo. Ọ bụ nke a mere na ọtụtụ hapuru ihe e ji mara ha ma bagide inomi usoro obibi ndụ na nsirihundu ndị ọcha. Ogu-Raphael (2009:78) mere ka echiche a pụta ihe oge ọ sị na emume ọdinala ndị Afrịka ka e mere ka o jiri nwayọọ laa. Oke amuma nñomi a pụtara ihe n'uzọ dī iche iche na ndụ ndị Igbo, mere na ha anaghị ahụ ihe mara mma dī n'omenala ha.

Ọ bụ otu echiche a ka Nwadiigwe (2008:168) ziputara mgbe ọ sị na ọ bụ ihe mwute na ọtụtụ ọrụna ngosiputa ndị Afrịka na-anya ka oku nke mere na ugwu na nsọpuru a na-enye ha n'ebe ndị mmadụ nọ adikwaghi. N'otu aka ahukwa ka o si diri ya mfe itufu ihe e ji mara ya ebe ọ na-agba mbọ ka ọ buri okaike n'omenala ndi mba ọzọ. Asigbo (2013:8) ziputara nke a oge ọ sị na anyi nọ ebe anyi nọ taa maka na anyi enyeghi ọrụna na omenala anyi nkwado. Ọ bụ ihe banyere oke nñomi a ndi Igbo na-enmi ihe ndi mba ọzọ na nleghara anya n'ihe e ji mara ha, mere na ndi ọrụna enweghi ugwu na nsopuru n'ebe ndi ogbo ha nọ n'oru ndi ọzọ

dị iche iche nọ. Onọdụ dị etu a mere na ọtụtụ mmadụ kwesiri ina erita uru dị n'orunka na mmonwu ijele enweghi akaoru taa n'ala Igbo.

Mmechi

Site n'ihe a huru n'edemede nchocha a, e ziputara na orunka na mmonwu Ijele nwere otutu akamgba chere ya. Nke a gosiputara na ihe na ochichiri no n'agha oge niile, maka na o bu etu onye ha ka isi na-awa ya aha. O bu n'aka ajo mmadu, ajo mmuo, na mmepe anya gbadoro ukwu n'usoro obibi ndu ndi Bekee, ka akamgba ndi ahụ si n'uzo di iche iche acho ka orunka na mmonwu mechie kpamkpam n'ala Igbo. O bu ihe kwesiri ekwesiri na umuafu Igbo na ndi ochichi no n'ala Igbo nyere orunka na ijele nkwado. Omenchocha na-ari ndi nkuzi na umuakwukwo n'uzo puru iche ka ha tinye aka n'ikwalite orunka na ijele site n'inye ohere a ga-eji gosiputa emume odinala, orunka na mmonwu di iche iche n'ala Igbo n'usoro agumakwukwo ha. Otutu mmadu ga-esi n'uzo di etu a, were onu nabata iru orunka di ka otu uzo mmadu si eweta ihe onu ga-eri, o kachasi n'ebe umu na-eto eto no. Ndi Igbo na-ekwu okwu asi na o bu mma onye nwere ka o ji ana aka, maka na o bu nku di na mba na-eghere mba nri. N'ihia ya o kwesiri ka a chikoba ma chekwaba orunka na ijele di ka onyinye puru iche n'ala Igbo, ghara iji ujo daara enwe n'elu maka na otutu akamgbe chere ya.

Edensibija

- Achebe, C. (2012). *There was a country*. UK: Penguin Group.
- Amankolor, N. (2002). The Art of Dramatic Art in Igboland. In G.E.K. Ofomata (Ed.). *A survey of the Igbo nation*. Africana pp: 399-412.
- Ani, E. I. (2011). Can We Dispense with the Arts? In D. C. Agu (Ed.) *Unizik journal of arts and humanities*. pp: 26-64. Awka: Fab Anieh.
- Aniakor, C. C. (1982). Igbo aesthetics: An introduction. In *Nigeria magazine*. Department of Culture, Federal Ministry of Youtuhs and Culture. No.141.
- Aniakor, C. C. (2002). Art in the Culture of Igboland. In G. E. K. Ofomata (Ed.). *A Survey of the Igbo nation*. Africana. Pp. 300-349.
- Aniakor, C. C. (2002). Igbo architecture. In G. E. K. Ofomata (Ed.). *A survey of the Igbo nation*. pp:272-299.
- Aristotle, (4th 330 BC). The poetics. In S. H. Butchor (Ed.). The project Gutenberg E-Book of poetics.
- Aristotle, (4th 330 BC). AristotlePoetics.<http://AristotlePoetics/114479.html>. E wetara n'Intanetina 03/02/09.
- Asigbo, A. C. (2012). Transmutations in masouarade costumes and performance: An examination of Abuja Carnival 2010. In D. C. Agu (Ed.). *Unizik journal of arts and humanities*. pp:1-13. Awka: Fab Anieh.
- Asigbo, A. C. (2013). *Fighting from the trenches: Nigerian playwrights and the task of nation building*. Valid Publishing.
- Awugosi, N. M. (2009). The origin of drama. Unpublished term paper submitted to the Dept. of Igbo, African and Asian Studies, Nnamdi Azikiwe University, Awka.
- Danto, A. (2003). The abuse of beauty: Aesthetics and the concept of art.<http://danto/aestheticsandtheconceptofart.htm>. E wetara n'Intanetina 03/02/015.
- Dickie, G. (2015). The Art World. <http://dickie/art.htm>. E wetara n'Intanetina 03/02/015.
- Dobie, A. B. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism*. Wadsworth.
- Einstein, A. (2015). The world as I see it. <http://www.aip.org/history/Einstein/essay.htm>. E wetara n'Intanetina 03/02/15.
- Heidegger, M. (2001): The origin of the work of arts. In poetry language, thought. Harper Perennial. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/7484/aesthetics.html> E wetara n'Intanetina 10/02/015. <http://www.youtube.com/watch?V=haondu> NYLK. A Duchamp Two Statements.html. E wetara n'Intanetina 03/02/015.
- Kennedy, X. J. and Gioia, D. (2007). *Literature: An introduction to fiction, poetry, drama and writing*. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Nwachukwu, E. O. (2003). Rythms of Igbo spiritism: A reflection on some Igbo music and dances associated with the belief in spirits. In B. Umeogu (Ed.) *Ogirisi: A new journal of African studies*. Lumos Press. pp: 160-175.
- Nwadiuwe, C. E. (1999). The anthropology of theatre performance in Nigeria: An overview. In *The Performer: Ilorin Journal of the Performing Arts*. pp.95-105.
- Nwadiuwe, F. (2008). Costume and make-up design in indigenous African theatres: A study of Egbenuoba hunters' performance. In C. Nwadiuwe (Ed.) (2008) *Applause: Journal of theatre and media studies*. Academic Publishing. pp. 159-174.
- Nwaozuzu, G. I. (2015). *Agbammbõ ndi Igbo na nkwalite asusụ na omenala ha*. Awka:
- Obasi, G. O. (2010). The role of audience in a drama and theatre, compilation of modern Igbo drama books starting from the first. Unpublished term paper submitted to the Dept. of Igbo, African and Asian Studies Nnamdi Azikiwe University, Awka.

- Ogu-Raphael, I. (2009). The Ritual Construct in Nigerian “Home Video Films”. In J. O. Oguejiofor and I. H. Odimegwu (Eds.) *Unizik journal of arts, and humanities*. Valid Publishing. pp: 63-76.
- Ogu-Raphael, I. (2009). The medium of theatre as an alternative conflict resolution mechanism: A case for the Niger-Delta. In J. O. Oguejiofor and I. H. Odimegwu (Eds.) *Unizik journal of arts and humanities*. Valid Publishing. pp: 75-85.
- Ogonna, A. A. (2008). Igbo night masquerade theatre as a prototype of the modern radio. In *Paradise in the Arts Celebrating Prof. C. C. Agbodiike*. pp: 455-468. Awka: Afab Educational Books.
- Okodo, A. I. (2003). Cultural similarities and variations of the Nigerian people. In G. C. Unachukwu, N. Ojiakor and G. Okafor (Eds.) *Nigerian peoples and culture*. pp: 43-56. Enugu: John Jacob’s Classic Publishers.
- Osofisan, F. (1997). Theatre, and the rites of “Post-negritude” remembering. A paper presented at the conference on identity, and conflict in Africa organized by the African studies unit of the University of Leeds United Kingdom, 15-17 September.
- Roberts, V. M. (1974). On stage: A history of theatre. Harper and Row E wetara n’Intanetina 03/02/015.
- Tolstoy, L.(2015). Creative art, and fine art.http://tolstoy/creative_and_fine_art.html. E wetara n’Intanetina 03/02/015.
- Ufford, I. I. (2002). Identity of the Ibibio Woman in Performance: A Study of Mboppo, and Ebre Dances. *Nigerian Theatre Journal*. Dat & Partners Logistics. pp: 140-149.
- Wollheim, R. (1968) Arts and its objects: An introduction to aesthetics. Harper and Row.

Ndi a Gbara Ajuju Onu

- Edozie, U. (2015). O bu onye Nteje gbara afọ iri ise na asato, o bu onye oru ugbo. Okwu onu ya banyere etimmonwu Ijele na Nteje 04/04/015.
- Ikem, C. (2015). O bu onye Nteje gbara afọ iri ato asaa, o bu onye oru ugbo. Okwu onu ya banyere etimmonwu Ijele na Nteje 13/04/015.
- Iloegbunam, P. (2014). O bu onye Umuoba Anam gbara afọ iri asaa, o bu onye orunka. Okwu onu ya banyere orunka awuru Ijele n’Umuoba Anam na 18/11/2014.
- Iloegbunam, P. (2015). O bu onye Umuoba Anam gbara afọ iri asaa na otu, o bu onye orunka. Okwu onu ya banyere orunka naetimmonwu Ijele n’Umuoba Anam 12/03/015.
- Iwoba, A. (2015). O bu onye Umuoba Anam gbara afọ iri ise na ato, o bu onye na-azu ahia. Okwu onu ya banyere etimmonwu Ijele n’Umuoba Anam 12/03/015.
- Nnekwe, A. (2015). O bu onye Umuoba Anam gbara afọ iri asaa na ise, o bu onye oru ugbo. Okwu onu ya banyere mmonwu Ijele n’Umuoba Anam 11/4/015.
- Nwakaeze, S. (2015). O bu onye Nteje gbara afọ iri anona asato, o bu onye oru nkuzi uka. Okwu onu ya banyere etimmonwu Ijele na Nteje 07/04/015.
- Nweke, M. (2015). O bu onye Nteje gbara afọ iri ise na asato, o bu onye oruka ma na-etikwa igba. Okwu onu ya banyere etimmonwu Ijele na Nteje 24/04/015.
- Nweke, O. (2015). O bu onye Ifite Ogwuari gbara afọ iri ise na ato, o bu onye oru bekee. Okwu onu ya banyere etimmonwu Ijele n’Ifite Ogwuari 15/04/015.
- Udealo, S. C. (2015). O bu onye Oroma Etiti Anam gbara afọ iri anona ise, o aruru bekee. Okwu onu ya banyere etimmonwu Ijele n’ Oroma Etiti Anam 07/03/015.